

ქუთაისის უნივერსიტეტის დოქტორანტი, ასისტენტ პროფესორი

კოოპერაციული თანამშრომლობის ფორმების განვითარების ისტორიული გამოცდილება

დღეს საქართველოში არის უზარმაზარი მოლოდინი იმ შედეგებისა, რომელსაც კოოპერატივებმა უნდა მიაღწიონ. ევროკავშირი ამ პროცესის ერთ-ერთი მთავარი ხელშემწყობია. სოფლისა და სოფლის მეურნეობის განვითარების ევროპის სამეზობლო პროგრამა (ENPARD) საქართველოში 2013 წლიდან ხორციელდება. ამ პროგრამაში განსაკუთრებული აქცენტი სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების განვითარებაზე კეთდება. თავად პროგრამა კი, რომლის ბიუჯეტი 2013-2019 წლებისთვის 102 მილიონი ევროა, მიზნად ისახავს საქართველოს სოფლის განვითარებას და სოფლის მეურნეობის სექტორის გამოცოცხლებას ხელისუფლებას, სამოქალაქო საზოგადოებასა და ფერმერებს შორის მრავალმხრივი თანამშრომლობის პირობებში.

სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივი ნებაყოფლობით წევრობაზე დაფუძნებული ორგანიზაციაა, რომლის წევრებიც ეწევიან სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობას და საერთო ეკონომიკური ინტერესი აერთიანებთ. სწორედ ამ საერთო ეკონომიკური ინტერესის, რომელიც შეიძლება იყოს სოციალურიც და კულტურულიც, ბუნებიდან გამომდინარე არსებობს სხვადასხვა ტიპის კოოპერატივები: საწარმოო, სერვისის, სამომხმარებლო, საკრედიტო, მარკეტინგული და სხვ.

თავად კოოპერატივის რაობის საფუძველს თანამშრომლობა, თანადგომა და ურთიერთდახმარება წარმოადგენს. 1995 წელს კოოპერატივების საერთაშორისო ალიანსმა¹ მიიღო ე.წ. „კოოპერატივების იდენტობის განაცხადი“, რომელშიც ჩამოყალიბებულია კოოპერატიული პრინციპების განსაზღვრებები და განმარტებები. აღნიშნული განაცხადის მიხედვით, „კოოპერატივი წარმოადგენს ინდივიდთა ნებაყოფლობით საწყისებზე შექმნილ ავტონომიურ გაერთიანებას, რომლის მიზანია დააკმაყოფილოს წევრთა ერთობლივი სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული მოთხოვნილებანი და საჭიროებანი საერთო მფლობელობაში მყოფი და დემოკრატიული მართვის პრინციპებზე დაფუძნებული სამეწარმეო საქმიანობის გზით.“ კოოპერატივები ეფუძნება ისეთ ღირებულებებს, როგორცაა თვითდახმარება, თვითპასუხისმგებლობა, დემოკრატია, თანასწორობა, სამართლიანობა და სოლიდარობა. კოოპერატივების 7 ფუნდამენტური პრინციპია: ნებაყოფლობითი და ღია წევრობა; წევრთა მართვის დემოკრატიული სისტემა; წევრთა ეკონომიკური მონაწილეობა; ავტონომიურობა და დამოუკიდებლობა; განათლება, ტრენინგი და ინფორმაცია; კოოპერაცია კოოპერატივებს შორის; საზოგადოებაზე (თემზე) ზრუნვა.

როგორც ისტორიული, ასევე უახლესი გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ზოგიერთ ქვეყანაში და ზოგიერთ სექტორში კოოპერატივები მნიშვნელოვან როლს ასრულებს. 156 ქვეყნის მონაცემებზე დაყრდნობით, დღესდღეობით კოოპერატივებში 279.4 მილიონი კაცია დასაქმებული; ეს კი მსოფლიოში დასაქმებულთა რაოდენობის 9,46%-ია. კოოპერატივებში დასაქმებულთა უმეტესი ნაწილი (252.2 მილიონი ადამიანი) თვითდასაქმებულია და სოფლის მეურნეობის სექტორს მიეკუთვნება [3]. ევროპაში სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების როლი ძალზე დიდია:

1 კოოპერატივების საერთაშორისო ალიანსი (ICA) - დაარსდა 1895 წელს. მისი შტაბ-ბინა ბრიუსელშია.

სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების წარმოების, გადამუშავებისა და მარკეტინგის 60%-ზე მეტი სწორედ მათზე მოდის. ევროპული სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების ჯამური ბრუნვა დაახლოებით 260 მილიარდ ევროს შეადგენს. ევროპის ყველაზე დიდი კოოპერატივის ფინანსური ბრუნვა საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამინისტროს ბიუჯეტს სამჯერ-ოთხჯერ აღემატება! [1].

წარმატებულ გამოცდილებებზე დაყრდნობით და იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ კოოპერატივები „დემოკრატიის სკოლებადაა“ აღიარებული, ჰილბომი (1998) თავის დროზე აცხადებდა, რომ „არსებობს კორელაცია დემოკრატიის პროგრესსა და საბაზრო ეკონომიკის გეზით ეკონომიკურ ზრდას შორის“. ჰილბომის ეს მოსაზრება გარკვეულწილად ხსნის იმ ფაქტს, თუ რატომ არის სხვადასხვა ქვეყანაში კოოპერაციული თანამშრომლობის ფორმები სხვადასხვა ხარისხით განვითარებული და რატომ არის, რომ ინდივიდები და ფირმები ყველგან ვერ ახერხებენ თავიანთი საქმიანობის კოორდინაციას, მუხედავად იმისა, რომ კარგად ესმით კოოპერატივად ფუნქციონირების პოტენციური სარგებელი. აქ მიზეზები ბევრია ქვეყანაში დემოკრატიისა და საბაზრო ეკონომიკის განვითარების ხარისხის ჩათვლით, რომელთაგან შეიძლება გამოვყოთ ორი უმთავრესი: (1) სოციალური კაპიტალის² ნაკლებობა და (2) ლიდერობა-ხელმძღვანელობის პრობლემა. თუმცა, აქვე უნდა დავსძინოთ, რომ ერთ-ერთი უმთავრესი მიზეზი შეიძლება იყოს ქვეყანაში ფორმალური და არაფორმული კოოპერაციული თანამშრომლობის ფორმების ისტორიული გამოცდილებაც, რომელიც არ უნდა იყოს წყვეტადი, ისე როგორც ეს საქართველოს, ყოფილი სსრკ-ის რესპუბლიკებისა და აღმოსავლეთ ევროპის პოსტკომუნისტური ქვეყნების შემთხვევაში მოხდა.

რუსი ეკონომისტი და ინტერდისციპლინარული „გლახთმცოდნეობის“ ფუძემდებელი ალექსანდრე ვასილის ძე ჩაიანოვი თავის ნაშრომში „სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის ძირითადი იდეები და ფორმები“ წერდა - „პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ კოოპერაციული ფორმები გამომუშავდება ისტორიული, და არა ლოგიკური გზით. ხშირად მეტად კარგად შემუშავებული და ღრმად გააზრებული ორგანიზაციული ფორმები ინგრევა სიცოცხლესთან პირველ შეხებისთანავე, ... და გამოისყიდება იგი ჩვეულებრივ მრავალრიცხოვანი, მასთან დაკავშირებული, კოოპერაციული წარმონაქმნების დაღუპვის ფასად.“ [5]. სწორედ ამიტომ, სათანადო ყურადღება უნდა მიექცეს კოოპერაციული თანამშრომლობის ფორმების განვითარების ისტორიულ გამოცდილებას და იმ თავისებურებებს, რომლებიც გააჩნიათ თანამედროვე კოოპერატივებს საქართველოში და საზღვარგარეთ.

ადამიანებმა ერთმანეთთან თანამშრომლობა და თანაქმედება ისწავლეს უხსოვარი დროიდან, როდესაც ტომებად ცხოვრობდნენ. ისინი მუდმივად თანამშრომლობდნენ ნადირობის, თევზაობის და საკვების შეგროვებისას, მუშაობდნენ ერთად თავშესაფრის ასაშენებლად და ნიადაგის დასამუშავებლად. თვით ტერმინი „კოოპერაცია“ ინგლისური წარმოშობის სიტყვაა „cooperation“, რაც აღნიშნავს თანამშრომლობას, ურთიერთშეთანხმებულ ქმედებას.

ადამიანებს შორის თანამშრომლობის მტკიცებულებები ისტორიკოსებმა აღმოაჩინეს ძველ ეგვიპტეში, ბაბილონში, საბერძნეთში და სხვა უძველესი ცივილიზაციის ქვეყნებში. ყველაზე მეტად ეს თანამშრომლობა წარმოიშვა სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში. ადრეული სოფლის მეურნეობა, პრინციპში, წარმოუდგენელიც კი იყო გლახებს შორის ურთიერთდახმარების გარეშე.

2 სოციალური კაპიტალი - განისაზღვრება ისეთი მახასიათებლებით, როგორცაა: „ნდობა, ნორმები და ქსელები, რასაც შეუძლია გააუმჯობესოს საზოგადოების ეფექტურობა კოორდინირებული ქმედებების ხელშეწყობით.“ (Putnam, 1993, p. 167).

ისინი ეხმარებოდნენ ერთმანეთს, რათა დაეცვათ მიწები, სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავალი, გაეყვანათ სარწყავი არხები, აეშენებინათ ბელლები და სასაწყობო შენობები, ასევე იყოფდნენ საჭირო მოწყობილობებსა და ტექნიკას.

თანამშრომლობის მაგალითები გვხვდება შუა საუკუნეების ევროპაშიც, როდესაც იქმნებოდა ხელოსნების ე.წ. „გილდიები“, სადაც ერთიანდებოდნენ ერთი საწარმოო მიმართულების წვრილი ხელოსნები (მჭედლები, მეწაღეები, მეთუნეები და მისთ.) და მათ მიზანს ბაზარზე სავაჭრო პოზიციების გამყარება და საწარმოო ნედლეულის ერთობლივად მომარაგება წარმოადგენდა ხელსაყრელი ფასის მიღწევის თვალსაზრისით. ამ გილდიებში მოქმედების პრინციპები ფრიად წააგავდა კოოპერატივისას, განსაკუთრებით წევრთა მიერ მართვის კონტროლის მექანიზმების, დემოკრატიულობისა და წევრთა ურთიერთდახმარების მიმართულებით. ერთობლივი შრომის, არაფორმალური კოოპერაციის ეს მაგალითები წარმოადგენს ბიზნესის კოოპერატიული ფორმის წინამორბედებს.

კოოპერატიული მოძრაობის განვითარებაში შემდგომი თვისობრივი ნაბიჯი დაკავშირებულია XVIII საუკუნის ინდუსტრიულ რევოლუციასთან. მანამდე კი ნებისმიერ დარგში წარმოება ეფუძნებოდა ე.წ. „ნატურალურ მეურნეობას“, როდესაც ადამიანები საკუთარ მოთხოვნილებებს საკვებზე, საწარმოო იარაღებსა თუ საყოფაცხოვრებო ნივთებზე თავადვე იკმაყოფილებდნენ მათი საოჯახო მეურნეობის ფარგლებში, ხოლო მცირე ნამატს/ჭარბ ნაწარმს კი ყიდნენ ან ცვლიდნენ, რათა ამ მცირედი შემოსავლით შეეძინათ ან ჭარბი პროდუქტის ნაცვლად მიეღოთ ის საყოფაცხოვრებო საქონელი თუ საკვები პროდუქტები, რისი წარმოებაც თავად არ შეეძლოთ. ინდუსტრიულმა რევოლუციამ კი, ტექნიკურ მიღწევებზე დაყრდნობით (მაგ. ორთქლის მანქანა, ელექტრო სართავი, სხვადასხვა ელექტრო-მექანიკური დანადგარები და მოწყობილობები და მისთ.) წარმოება ეტაპობრივად „ქარხნულ“ პრინციპებზე დააფუძნა და ამით შესაბამისი საბაზრო ეკონომიკა განავითარა. ამ უკანასკნელმა კი, თითქმის მთლიანად ჩაანაცვლა ნატურალური მეურნეობები და გამოიწვია სოფლიდან ქალაქად იაფი მუშახელის შემოდინება.

მუშები, რომლებიც ადრე სოფელში თავად უზრუნველყოფდნენ საკვები პროდუქტებით საკუთარ ოჯახებს, იძულებული გახდნენ ეშრომოთ მწარმოებლებისთვის ადრეული („ველური“) კაპიტალიზმის პირობებში. ისინი მუშაობდნენ დღეში 14-16 სთ-ს და გააჩნდათ მხოლოდ 3-4 გამოსასვლელი დღე წელიწადში. როგორც წესი, მუშებს არ გააჩნდათ არც საკუთარი სახლი და არც საკუთარი ბინა ან ოთახი. მუშის ოჯახი ქირაობდა „კუთხეს“ ოთახში ან ცხოვრობდა ფაბრიკის ყაზარმებში. ხშირ შემთხვევაში მუშებს არ უხდინდნენ ხელფასს, რომლის ნაცვლად ისინი იღებდნენ მწარმოებელი კაპიტალისტის ქვითრებს - კრედიტს საქონლის შეძენაზე მხოლოდ კომპანიის მაღაზიებში. აქ კი ფასები, როგორც წესი, იყო მაღალი, ხოლო საქონლის ხარისხი დაბალი, ვიდრე სხვა ჩვეულებრივ მაღაზიებში. ზოგადად, მუშებს გააჩნდათ ძალიან მცირე კონტროლი ცხოვრების პირობებზე, ხელფასებზე ან საკვების ხარისხზე.

საქმის ასეთი ვითარება არ აწყობდათ არც მუშებს და არც მმართველი კლასის ყველაზე მოწინავე ნაწილს. განსაკუთრებით მომხმარებლები იყვნენ გაწბილებულნი მაღაზიების მფლობელების მიმართ, რომელთა შორის ბევრი იყო ისეთიც, რომლებიც ჰყიდნენ გაფუჭებულ პროდუქტებს, რათა გაეზარდათ საკუთარი მოგება. მუშებს ნაკლები არჩევანი ჰქონდათ და პრაქტიკულად არანაირი კონტროლი. ამასთან მათ ნახეს, რომ ქარხნის მაღაზიის მესვეურები მაღაზიას საბითუმო მოვაჭრეებისგან საქონლის საბითუმო ფასებში შესყიდვის მეშვეობით ამარაგებდნენ და მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ თუ გაერთიანდებოდნენ, ამით მათთვის საჭირო საქონელზე საკუთარ მოთხოვნას გაზრდიდნენ, რაც მათ საშუალებას მისცემდა საბითუმო მოვაჭრეებისგან

ხელსაყრელი ფასდაკლება მიეღო. ამ უკანასკნელის უზრუნველყოფის შემთხვევაში კი მათთვის საჭირო საქონელი გაცილებით უფრო ხელმისაწვდომი ხდებოდა და გარდა ამისა, თუ ჭარბი საქონელი დარჩებოდათ, მის რეალიზებას ისინი კოოპერატივის არაწევრებზე თვითონაც მოახდენდნენ უფრო მაღალ საცალო ფასებში, რაც მათ დამატებით მოგებასაც მოუტანდა.

ამგვარად წარმოიშვა სამომხმარებლო კოოპერატივები, რომელთაგან უნდა გამოვყოთ პირველი კლასიკური კოოპერატივი მსოფლიოში - როჩდეილის კოოპერატივი. იგი 1844 წელს დაფუძნდა ინგლისის ქალაქ როჩდეილში ადგილობრივი ქარხნის 28 მუშის მიერ. როჩდეილის კოოპერატივი იმითაც არის აღსანიშნავი, რომ მისმა წევრებმა ისტორიაში პირველად შეიმუშავეს ფუნდამენტური სამოქმედო პრინციპები, რასაც შემდგომში დაეფუძნა და დღესაც ეფუძნება მსოფლიოს კოოპერაციული მოძრაობა.

როჩდეილის კოოპერატივის მსგავსად მომდევნო ათწლეულში შეიქმნა და განვითარდა ათეულობით მსგავსი კოოპერატივი და შემდგომ 1864 წელს ისინი გაერთიანდნენ ე.წ. „კოოპერაციულ საბითუმო საზოგადოება“-ში, რამაც ათასობით წევრ მომხმარებელს მისცა საშუალება, კიდევ უფრო შემცირებინათ ხარჯები მათთვის საჭირო პროდუქტებსა და საქონელზე და კიდევ უფრო გაეადვილებინათ მათი ხელმისაწვდომობა.

როჩდეილის ინიციატივის პარალელურად კოოპერაციული პროცესები წარიმართა სოფლად ჩრდილოეთ გერმანიაშიც. 1845-47 წ.წ. კარტოვილის მოსავლიანობის კატასტროფულმა დაცემამ გამოიწვია სოფლად საკვებ პროდუქტებზე, სათესლე მასალასა და სასუქებზე ფასების მკვეთრი ზრდა, რამაც წვრილი გლეხური მეურნეობები დააზარალა და მსხვილ მიწათმფლობელებსა და მოვაჭრეებზე კაბალურად დამოკიდებული გახადა. ამან გამოიწვია დიდი სოციალური უკმაყოფილება და ეკონომიკური დეპრესია (ეს გახლავთ ე.წ. „მშვიერი ორმოციანი წლები“-ს პერიოდი და არ დაგვავიწყდეს ისიც, რომ სწორედ ამ პერიოდში და ამ უკმაყოფილების ტალღაზე 1848 წელს გამოიცა ე.წ. „კომუნისტური მანიფესტი“...) ამავე 1848 წელს, ადგილობრივი მერის ფრიდრიხ რაიფაიზენის ინიციატივითა და ხელშეწყობით პატარა ქალაქ ანჰალტში ორგანიზებულ იქნა სასოფლო-საკრედიტო კავშირები, სადაც წევრ გლეხებს დეპოზიტის სახით შეჰქონდათ ფული, რომლის შემდგომი გადასესხება ხდებოდა სხვა წევრებზე, ხოლო მსესხებლების მიერ გადახდილი საპროცენტო სარგებელი ერიცხებოდა დეპოზიტარებს. ამ სისტემით შეიქმნა ორმაგი სარგებლის მიღების პერსპექტივა გლეხებისთვის; კერძოდ, საკრედიტო კოოპერატივის წევრს შეეძლო დეპოზიტის სახით ფული დაეზიდებინა და ყოველი წლის ბოლოს გარკვეული საპროცენტო სარგებელი მიეღო და პარალელურად მას შეეძლო ესარგებლა შეღავათიანი კრედიტით, რათა დაეკმაყოფილებინა თავისი საწარმოო და საყოფაცხოვრებო საჭიროებანი. საკრედიტო კოოპერატივში წევრი გლეხების მიერ დაზანდებული დეპოზიტები გამოიყენებოდა საკრედიტო პორტფელისთვის წევრებზე გადასასესხებლად, ხოლო, მეორეს მხრივ, მსესხებლების მიერ გამოტანილ სესხზე გადახდილი საპროცენტო სარგებელი კი, გამოიყენებოდა წევრთა დეპოზიტებზე საპროცენტო სარგებლის დასარიცხავად. აღნიშნული საკრედიტო კოოპერატივის აღწერილი მოდელი მოგვიანებით 1850 წელს გამოყენებულ იქნა ქალაქ აილენბურგში ჰერმან შულცეს მიერ ქალაქად ხელოსნების საკრედიტო კავშირების ხელშეწყობისთვის. აღნიშნული მოდელები (ფორმები) წარმატებულად გავრცელდა მთელს ევროპაში, ამერიკის შეერთებული შტატებსა და იაპონიაში. დროთა განმავლობაში საკრედიტო კოოპერატივების შემდგომმა განვითარებამ, გამსხვილებამ და ურთიერთშერწყმამ შედეგად მოგვცა მსხვილი კოოპერაციული ბანკების განვითარების საშუალება. დღეს-დღეისობით ისეთი მსხვილი, წარმატებული და ავტორიტეტული თანამედროვე ბანკები როგორიცაა

„რაიფაიზენი“ გერმანიაში, „რაბო ბანკი“ ნიდერლანდებში, „კრედი აგრიკოლი“ საფრანგეთში, „ნორინფუკინი“ იაპონიაში და ბანკი „საკრედიტო კავშირების ეროვნული ასოციაცია“ (მედისონი, ვისკონსინის შტატი, აშშ) სინამდვილეში წარმოადგენენ მსხვილი ეროვნული დონის საკრედიტო კოოპერატივებს, რომელთა წევრები არიან ფერმერები, რომელთაც მართავენ ასევე ფერმერები და რომელთა ძირითად პრიორიტეტს ასევე წევრი ფერმერებისა და წვრილი მეწარმეების შეღავათიან პირობებში დაკრედიტება წარმოადგენს.

სოფლის მეურნეობაში კოოპერატივების შექმნა დაიწყო სკანდინავიაში, კერძოდ დანიაში. დანია მსოფლიოში აღიარებულია სასოფლო-სამეურნეო საწარმო-მარკეტინგული კოოპერატივების სამშობლოდ. 1870 წლის შემდეგ ქვეყანაში სოფლის მეურნეობის მდგომარეობა დრამატულად გაუარესდა. ახლადშექმნილი სარკინიგზო მაგისტრალების ქსელმა გადასერა მთელი ევროპა, რომლის მეშვეობით აშშ-დან და რუსეთიდან ხორბალი შედიოდა ევროპულ ბაზრებზე. მეცხოველეობაზე აქცენტის გადატანამ დაამტკიცა თავისი უპირატესობა და დანიის სოფლის მეურნეობამ გადაწყვიტა ფოკუსირება მოეხდინა ისეთი გადამუშავებული კვების პროდუქტების წარმოებასა და გაყიდვებზე, როგორცაა კარაქი, კვერცხი და ბეკონი. პროდუქცია ძირითადად ბრიტანეთის ბაზარზე შეჰქონდათ. უნდა აღინიშნოს, რომ ეს რეორგანიზაცია ორგანიზებული იყო თვით გლეხების ინიციატივით, მათი ფულით და მათი საკუთარი პირობებით.

პირველი კოოპერატივი შეიქმნა 1875 წელს ქალაქ კასლუნდემში და მის მთავარ საქმიანობას რძის გადამუშავება და კარაქის წარმოება წარმოადგენდა. წევრთა ფინანსური შენატანების გაერთიანებით ფერმერთათვის ხელმისაწვდომი გახდა თანამედროვე გადამამუშავებელი სიმპლავრები და აგრეთვე მათ მიერ კოოპერატივის ფარგლებში შემუშავებულ იქნა ხარისხის სტანდარტებისა და კონტროლის სისტემა, რომელიც შემდგომში დანიის მთავრობის მიერ დაცულ სახელმწიფო ბრენდად იქნა აღიარებული. აღნიშნული წარმატებული მოდელი ფართოდ გავრცელდა დანიის სასოფლო რეგიონებში და მთლიანად ევროპაში. აღნიშნული მოდელის დანერგვასა და ხელშეწყობაში ფასდაუდებელი წვლილი მიუძღვით დანიელ განმანათლებლებს მღვდელ ნიკოლაი გრუნდტვიგსა და პედაგოგ კრისტენ კოლდს, რომლებმაც ჩამოაყალიბეს სოფლის საგანმანათლებლო სახალხო სკოლების ქსელი, რისი მეშვეობითაც მოხდა აღნიშნული საწარმოო მოდელების საქვეყნო პოპულარიზაცია. სასოფლო-სამეურნეო ექსტენსიისა და განათლების სისტემა დანიაში დღემდე ამ სკოლებს ეფუძნება და ისინი სრულიად ავტონომიური არიან სახელმწიფოსგან, თუმცა სახელმწიფო მუდმივად ახდენს მათ სუბსიდირებას.

ამრიგად, ზემოთ მოყვანილი ისტორიული ექსკურსიდან, ჩანს, რომ კოოპერაციულ საწყისებზე თვითორგანიზების გზით კოოპერატივების წევრებმა (ფერმერებმა და წვრილმა მეწარმეებმა) შეძლეს:

- შეემცირებინათ ხარჯები;
- გაეზარდათ მათი საწარმოო და საყოფაცხოვრებო საჭიროებების შესაბამისი პროდუქტების, სერვისის, რესურსებისა და საქონლის ხელმისაწვდომობა;
- მოეხდინეთ ახალ ბაზრებზე გადართვა და დამატებითი ღირებულების შექმნა.

როგორც ვხედავთ, XIX საუკუნე იყო კოოპერატიული მოძრაობის დაბადების და გრიგალისებური გავრცელების საუკუნე ადამიანის საქმიანობის სხვადასხვა სფეროში: საცალო ვაჭრობა, კრედიტი, სოფლის მეურნეობა და სხვ. XIX საუკუნის დასასრულს - 1896 წელს - კოოპერატივების საერთაშორისო ალიანსის II კონგრესზე, რომელიც პარიზში შედგა, მიიღეს კოოპერატივების უნივერსალური პრინციპები, რომლებსაც საფუძვლად დაედო სახელგანთქმული „როჩდეილის

პრინციპები“. ამ პრინციპების ეფექტიანობა იმაში მდგომარეობდა, რომ ისინი ვინმეს მოგონილი კი არ იყო, არამედ თავისთავად წარმოადგენდა იმ სოციალური საჭიროებების ბუნებრივ გამოხატულებას, რასაც ემსახურებოდა ახლად შექმნილი ორგანიზაცია (კოოპერატივი).

საქართველოში კოოპერატივების შექმნა XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან დაიწყო და მას მხარს უჭერდნენ ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, სერგი მესხი და სხვა გამოჩენილი მოღვაწეები. 1869 წელს ილია ჭავჭავაძის თაოსნობით დაარსდა კოოპერატივი „მომჭირნეობა“. დიდი ილია ასე განმარტავდა კოოპერაციას - „კოოპერაცია არის გააფთრებული სვავეებისგან მშრომელი კაცის დაცვის ერთადერთი საშუალება“. მას კარგად ესმოდა, რომ კოოპერაცია წარმოადგენდა თავისუფალი ბაზრის პირობებში მწირი ეკონომიკური ბაზის მქონე დაბალკონკურენტუნარიან საწარმოო ძალთა თავდაცვით რეაქციას მსხვილი და ძლიერად მოსილი კორპორატიული კაპიტალის საპირწონედ და კოოპერაციას სოფლად სიღარიბის დაძლევის ქმედით გზად მიიჩნევდა.

XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე კი, საქართველოში სოფლის მეურნეობის თითქმის ყველა დარგში ჩამოყალიბდა საწარმოო კოოპერატივები. საზოგადოების ინტერესი ამ სამეურნეო გაერთიანებებისადმი იმდენად დიდი იყო, რომ 1909 წელს გამოიცა კონსტანტინე კანდელაკის წიგნი „კოოპერაცია - თეორია, ისტორია და პრაქტიკა“. 1911 წელს ქუთაისში დაიწყო ჟურნალ „კოოპერაციის“ გამოცემა, რომლის მეშვეობით მკითხველი ეცნობოდა ევროპული ქვეყნების გამოცდილებასა და მიღწევებს კოოპერატივების მუშაობის შესახებ. [8]. დაუზუსტებელი ინფორმაციით 1921 წლისათვის საქართველოში 900-მდე კოოპერატივი მოქმედებდა, რომელიც მილიონზე მეტ ადამიანს აერთიანებდა. 1928 წლამდე ბოლშევიკური ხელისუფლება ხელს უწყობდა კოოპერაციის ტიპის სასოფლო-სამეურნეო ამხანაგობებს, კომუნებს და არტელებს ჩამოყალიბებაში, ცდილობდა მათთან თანამშრომლობას. თუმცა შემდგომ წლებში რეპრესიულმა პოლიტიკამ დაძალო მრეობითი გაერთიანებების „კოლმეურნეობები“-ს დანერგვამ კოოპერირების ამ ფორმალურ ფორმებს წარმატების და არსებობის შესაძლებლობა არ მისცა. თუმცა კარგა ხნით შემორჩა კოოპერირების ტრადიციული არაფორმალური ფორმები, როგორცაა: „ნახირი“, „ნადი“ და „ხანულობა“³.

ზოგადად უნდა აღვნიშნოთ, რომ თუ ევროკავშირის ქვეყნებში სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის ეფექტიანი სისტემის არსებობა ხანგრძლივი და მშვიდობიანი განვითარების უწყვეტ პროცესს უკავშირდებოდა, ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ან ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნებში ადგილი ჰქონდა სოციალური და ეკონომიკური ფორმაციის კატაკლიზმური ხასიათის ცვლილებებს. სწორედ ამიტომ, რადგან საქართველოში დღესაც აქტუალურია კოოპერატივებისა და, ზოგადად, შრომითი გაერთიანებების საკითხი, მეტად მნიშვნელოვანია ისტორიული მეხსიერების წინ წამოწევა, ადრე არსებული კოოპერაციის აპრობირებული ფორმების პოპულარიზაცია და მთავრობის მხრიდან სოფლად ეფექტიანი სასოფლო-სამეურნეო ექსტენციის⁴ მომსახურების გაწევა.

3 ხანულობა - კოოპერაციის ეს ფორმა ფართოდ გამოიყენებოდა გასული საუკუნის 50-იანი წლების ბოლომდე შიდა და ქვემო ქართლში, გარე კახეთში და მესხეთ-ჯავახეთში. ამჟამად თითქმის არ გვხვდება. თანასოფლელები თანხმდებოდნენ, რომ რიგ-რიგობით გამოეყენებინათ ერთმანეთის მოწველილი რძე და ერთ დღეს იმ დღეს მონაწილე რძე მთლიანად ერთ კომლს გამოეყენებინა და გადაემუშავებინა, მეორე დღეს მეორეს და ა.შ. ხანულობა გამოწვეული იყო საქონლის სიმცირით და იმ დროისთვის რძის ნედლად შენახვის ტექნიკური შეუძლებლობით (სამაცივრე/გამაცივებელი საშუალებები).

4 სასოფლო-სამეურნეო ექსტენცია - იგი წარმოადგენს არაფორმალურ საგანმანათლებლო პროცესს, რომელიც მოიცავს ფერმერთათვის შესაბამისი კონსულტაციებისა და ინფორმაციის მიწოდებას, რაც გამიზნულია მათი წარმოების, მოცულობისა და კონკურენტუნარიანობის, ასევე მათი ცხოვრების საერთო დონის ამაღლებისთვის.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ჰერმანი ი., სოფლის მეურნეობის კოოპერატივები საქართველოში: იმედები და გამოწვევები. ინტერპრესნიუსი. 2015
<https://www.inovdev.ge/uploads/files/23515Dadiani-CD-Stat.pdf>
2. Hyung-sik Eum H., “Cooperatives and Employment”. Second Global Report. CICOPA. 2017
3. Chloupkova J., European Cooperative Movement –Background and common denominators. 2003
4. Чаянов А., Основные идеи и формы организации крестьянской кооперации. – М.: 1919.
5. Методические рекомендации по развитию кооперации (студенческие и сельскохозяйственные потребительские кооперативы) / Под общей редакцией Чекмарева О.П., Аверьяновой Е.В. – СПб.: СПбГАУ, 2013. – 248 с. <https://ica.coop/>
6. კაკაშვილი დ., და სხვ. „ინიციატივა ცვლილებისათვის (თემის თვითორგანიზებისა და თანამშრომლობის გამოცდილება საბჭოთა ოკუპაციამდე). „ სათემო განვითარების ცენტრი. 2015.